

Központi Könyvtárunk a korábban megszokott dolgozószobaként működik majd, de új tereinek kialakításával, a közművelődési funkció erősödésével alkalmassá válik az emberi kapcsolatok ápolására; találkozóhelyként, zenei, irodalmi események helyszínéül várja a főváros lakosságát.

2001-ben lesz 70 éve, hogy a Wenckheim palotából könyvtár lett, 2003-ban lesz 110 éve, hogy létrejött a Fővárosi Nyilvános Könyvtár, 2004-ben lesz a centenáriuma, hogy a Fővárosi Könyvtár hálózatával Budapest könyvtáraként szolgálja a lakosságot. Évfordulók, visszatekintésekre, mérlegelésekre és továbbgondolásra, cselekvésre kötelező és ösztönző dátumok!

Fodor Péter

A „pompakönyvtárak” és az olvasói szokások a 19. század közepén

Az irodalmi kultusz hazai kialakulása történetének kutatása során mindvégig szembekerültem azzal a közismert ténnyel, hogy az irodalom és a politika mindig, minden időben szoros összefonódásban állt nálunk.¹ Ez még trivializmus is lehetne, ha a politika nem folya be az olvasás, a könyvkultúra minden legapróbb zugába is. Éppen a 19. század közepén, az 1850-es években, amikor úgy vélnék – nem eléggé motivált tanulmányaink révén –, hogy a megbénított, széthullott nemzet apátiájába nem igen fér bele a könyv, az olvasás.

Éppen ellenkezőleg: addig soha nem látott elevenesség uralta a magyar könyv- és folyóiratkiadást és könyvkereskedelmet. De mint minden, ez is viszonylagos. Tegyük egy rövid kitérőt.

Mikszáth Kálmán 1901-ben úgy emlegette az 1850-es éveket, mint a magyar olvasó és magyar író együtt-létének aranykorát. „Babonás tisztelet környezte őket s élénk kíváncsiság csiklandozta a messzeállókat”. Mint ma egy popsztárt – tegyük hozzá – úgy rajongták körül az olvasók a kor szellemóriáit. Majdhogynem le-tépték róluk a cilindert is. „A Vörösmarty Mihály szürke köpönyegét vagy később a Lisznyay spencerjét úgy ösmerte az is, aki soha nem látta, mintha a saját fogasán lógná.” Érdekelte az olvasót az író személye, egyénisége s maga az a tény, hogyan lesz valakiből író? „Kalandok, ötletes polémiák, ezernyi bohóságok története circulált a közönségben, mint színes pillangó raj. – Lauka Gusztáv csínyjei, a vidám Don Gunároszé, ki ócska novellákkal teszi lóvá a szerkesztőket. E félistenek közt valóban elfér egy ilyen incselkedő, vásott kobold. Ellentéte neki az ünnepélyes, merev Vajda János, a beretvált tigris, aki idegenül, dúlva-fúlva járja a halhatatlanság berkeit, ködöt harap, és az üstökösnél melegszik. Leányszíveket dobogtat a Tóth Kálmán neve, az édes szavú dalnoké; látatlanul megcsókolná mindenik. De forr a harag a kis Gyulai Pál ellen, aki fülemile csontokat tör a kegyetlen kritikával. Pedig bohóság. A kritika legyen kritika. A guillotine-ba végre is nem szokásos zenélő órát tenni, hogy a kivégzendő élvezzen is mellette.”²

Logikus, hogy ez a felfokozott, lassan kultikus beállítódásúvá emelkedett tisztelet magára a műre, az alkotóra is kiterjedt. Ki min dolgozik vagy éppen nem dolgozik, mert Magyarországon már akkor is az volt az érdekesebb, amit nem írtak meg vagy nem jelenhetett meg. Még a nem íróknak is jutott a dicsőségből.

Bezzeg mi lett a magyar nemzeti lelkesedésből, kérdi Mikszáth a maga korára utalva. „Megfordult a világ, és akik elsők voltak, utolsók lettek.”

Mikszáth szerint a társadalom változott sokat. A középpontban a sajtó áll és a szenzáció. „Riporterek, üzletemberek, közgazdák csinálják a lapokat”, ... Ki törődne a regényekkel, versekkel, beszélyekkel? Egy közbeszólás, egy ripőkös közbekurjantás a Házban nagyobb esemény a leghalhatatlanabb költői munkánál is.”³

Nehogy azt higgyük, a bölcsés és mindent látóvá öregedett író szomorú rezignációja ez. 1882-ben a magyar irodalomba berobbanó Mikszáth éppúgy párhuzamba állítja az 1850-es éveket saját korával, s éppúgy a saját kora kerül ki vesztesen e viszonyításból. Ezt írja a pályakezdő író: „Az irodalom nem kell senkinek! hiszen nem a komoly célok országában vagyunk! Könyvet itt nem vesz senki, szellemi terméket meg nem becsül, itt mindig a személyekre megy a játék. A magyar írók tartanak diadalutat a hazájukban, fényes transzparentes diadalívек alatt, virágzapor között, éljen harsogástól kísérve. A magyar irodalmi művek pedig ott hevernek penészlepetten a könyvtárak polcain, és senki sem tudakozódik utánuk.

A politikában is úgy volt ez. Ott sem törődtünk soha azzal, hogy milyen politika, milyen rendszer, milyen intézkedés az üdvös, hanem hogy milyen ember vezeti az ügyeket. A személyekért lelkesedtünk az elvek helyett.

Termetek hát parádé-politikusok, olyanok, minők nekünk kellettnek – személyek, elvek nélkül.

És mert az irodalomban is nem a könyvvel törődünk, hanem az íróval, így válik lehetővé, hogy olyan íróink is vannak, akik még sohasem írtak semmit.

És ez nem humorisztikus dolog vagy tréfa, hanem ez tény.”⁴

Akkor nézzünk vissza az 1850-es évekre. Valóban úgy esett, amint Mikszáth – hallomásból – leírta?

Egy 1854-es cikkből az derül ki: „több könyv jelenik évenként meg, mint a forradalom előtt, és több könyv kel el.” E látszólag örvendetes tényben van valami „visszadöbbszór”, hogy a hajdani újdondász szép szavát válasszam. Vajon mi lehet ez? Egyrészt és főleg megváltozott a könyvet vásárlók osztályszerkezete. Amíg a forradalom előtt az arisztokrácia – értsd itt: a jómódú nemesi osztály – volt a meghatározó vásárlói réteg, a forradalom után arányuk radikálisan visszaesett. Helyükre a „népies helyzetekből olvasóközönség” lépett. A szerző minden negatív következtetés helyett azt állítja, hogy ez valahol nem is baj, mert ennek az olvasói rétegnek a vásárlói gyakorlata „teljesen elégséges arra, hogy a könyvtárakat sokat nyerjen, és az író is szépen díjaztassék.” Ezzel együtt az elfogyó, a hajdani könyvvásárlói réteg hiánya „méla hangulattal borítják kedélyünket el.”⁵

A veszélyt abban látja a szerző, hogy a tömegessé váló új könyvvásárlói réteg meghatározza a könyvkiadást, az elégtelen műveltségű, aránylag iskolázatlan réteg igény szintje visszahat a könyvkiadásra. „A gyarló könyvek aránylag több kelendőségnek örvendenek, mint az átgondoltak és a művészi formával bírók”. És ez a megváltozott könyvpiaci érdeklődési irány visszahat az írókra is, hiszen azt

és úgy írják, ahogyan az olvasóközönség igényli. Ez a rossz irányú változás „nyereségre, póriasságra, sőt tartalmatlanságra és könnyelmű fölszínességre inkább szoktatja íróinkat.” Vagyis: egyre inkább a pénz határozza meg a hazai könyvpiacot, ahol a sekélyebb értékű árú tetemesebb jövedelmet hoz a kevésbé tehetséges és igényes íróknak, akik ezt a változást alaposan ki is használják. A rövidebbet természetesen az értékes kortárs magyar irodalom és a kortárs alkotók húzzák. Milyen jól láttatja a lehetséges változási irányokat a Pesti Napló szerzője: az igényes, szép kiállítású művek helyett az olcsó kiadások, az igénytelen előállítású könyvek tömege jelenik meg. A „tisztán, csínnal, eleganciával” írott művek helyét átveszik a pongyola irányú, az érdes nyelvű művek. A legszomorúbb: „a szellem pedig szintén bókolni fog, mert kell, hogy tegye – a kényszerűségnek.”

Ez azonban csak egy kiragadott példa, önmagában nem döntő érv. Érdekes módon meglepően sok az irodalommal, könyvkultúrával, olvasási szokással foglalkozó írás ebben az évtizedben. Szinte mindenki megszólalt, Arany Jánostól Jókai Móron át Vajda Jánosig. Érdemes elidőznünk a „beretvált tigris” véleményénél, hiszen ekkor írt álneves röpirataiban a rá jellemző végtelen őszinteséggel és szenvedélyességgel támadja a nemzet általa lajstromba szedett hibáit.⁵

A gondolati azonosság kísérteties az előbbivel – a két írás keletkezése között 6-7 év van. Vajda is megállapítja – s ez már tény, a bekövetkezett jövő –, hogy megváltozott az olvasói rétegek összetétele: „a nagy tömeg is olvas” – nemcsak az „értelmiség föle”. (Ez is milyen diszkrét megfogalmazása a magyar értelmiség belüli érték-differenciálódásnak!) Mindez Vajda szerint is oda hatott, hogy az írói pálya nem elhivatottsággá, hanem üzleti foglalkozássá vált. És „nemcsak a pálya, de nyereséges üzletté lőn az irodalom... mert a nagy tömeg a felületest, a nyeglét jobban kedveli, mint a tartalmast, a valódit, melyet föl nem fog.”

Vajda egyre jobban belelovalja magát az igénytelenség elleni kirohanásba, indulatait alig bírja el a papír: az irodalom „hízelgő udvaronca, mulattató bohóca lett a nagy tömegeknek.” Az írókkal szemben sem könyörületes. Megjelentek közöttük, még pedig igen nagy számban „üzérszemű, nyegle, számító szerencsevadászok... a személyesült üresfejűség, önérzettelen, de annál hiúbb s haszonleőbb tagjai.” Röviden summázni is tud: „Az írók osztálya... utóbbi időben nagy erkölcsi fajulásnak indult.”

Vajda is, miként Mikszáth, megtalálta az átmenetet az irodalom és a politika jelenségei között, hiszen az irodalomban csak a politikai élet morális jelenségei tükröződnek vissza. Amit a tömegek elvárnak az irodalomtól, ugyanazt várják el a politikától. Amit az olvasói tömegek elvárnak az íróktól, azt az adott pillanatban választókká váló tömegek elvárják a politikusoktól is. Az áthallásra való figyelmeztetés nélkül bizonyít egy rövid textusa: „Általában a politikai nyilvános jellemről nálunk a nagy tömegnek kifícamult fölfogása van. Előtte az a jellem, aki – hízeleg neki; az a jó hazafi, aki minden áron népszerűséget vadász. Az a bátor, aki az árral úszik, a tömeggel sodortatja magát; az a határozott, aki várja a sült galambot.”⁷

Vajdánál az érzelmi kirohanások mellett pontos számításokat is találunk annak igazolására, hogy nem a nemzetek lélekszáma közötti eltérés a magyarázata a könyvkiadási és olvasási kultúra ég és föld eltéréseinek. Nálunk az igénytelenség az, ami lakosságszámtól függetlenül az értékes magyar irodalom tömeges elterjedését gátolja. Ez érvényes persze az értékes ismereteket hordozó tudományos

folyóiratokra is. A Szépirodalmi Figyelőnek és a Budapesti Szemlének alig van pár száznyi előfizetője, míg a – Vajda jó szóalkotásával – „bohóc lapok”-nak titulált élclapoknak tízezernyi az előfizetője. A magyar olvasó, éppúgy mint a német, lelki szükségletének tartja az olvasást, de a magyar olvasóközönségnek a némettel ellentétben „hajlandósága aránytalanul keveseb van a tanulásra.”

Vajda ebben a röpiratában az olvasáskultúra negatív jelenségeit képes elhelyezni a társadalom művelődési folyamatainak egészében. Egyenesen a műveltség gátjának nevezi a „szózaténeklő táblabíró”, aki a „kevélykedő szenvtelenség, jól abrakolt henyesség” állapotát nem akarja s nem tudja felcserélni a valódi műveltség megszerzésének igényével. Vagyis a nemzeti elmaradottság és gondok forrása nem a külviszonyokban keresendő, hanem egyes egyedül magunkban. Figyelmeztetése megfontolandó: „egyedüli mentsvárunk a művelődés, a polgárosodás.” Ennek pedig első meghatározója az irodalom. Az az irodalom, amely éppen a tömegesítés révén sajnos csak a tömeg alantas igényeit szolgálja ki. Az irodalom pártolása az abszolutizmus éveiben valójában nem volt más, mint „tüntetés, politikai manőver, visszahatás a nemzetiség elnyomására célzó törekvések ellen.”

Nem kell ide tudomány, csak jó bor és szép leány – idézi a közkeletű nótát, amelyből lassan népbölcsesség és magatartás lesz, holott, ismétli meg Vajda a szentenciát: „*a tudomány mindent pótolna, de a tudományt nem pótolja semmi.*”⁸

Gondolatát Kemény Zsigmond szavaival folytathatjuk, aki már tíz évvel korábban, még a hazafiúi buzgalmak kezdetén érzékelte a bajt. Miért vásárol könyvet és nem is keveset a magyar? Talán mert érdeklí az irodalom, mert követi az irodalmi eseményeket? Éppen hogy nem, hanem arról a magatartástól van szó, amely végigkíséri a vizsgált korszakot: úgy véli, ezzel áldoz a hazafiságának. „Pártolása mecénási, s nem ügybaráti. Adni akar, nem élvezni. Adózik, nem pedig vásárol... a feles számú vásárló mellett kevés az olvasó.”⁹

Ami pedig a tényleges vásárlót és a valódi olvasót illeti (s persze az irodalmi eseményeken valódi érdeklődésből jelenlévőket), az minden fent említett író szerint a szegényebb osztályból kerül ki. Jókai felsorolásában ezek: „szegény papok, tanítók, falusi kisasszonyok, fényűzéstelen házi asszonyok, gazdatisztek, közrendű emberek, orvosok, ügyvédek és a kisbirtokú gazdák: ezekből áll most a magyar olvasó közönség.”¹⁰ Vajda is, Kemény Zsigmond is alamizsnaosztogatóként jellemzi az arisztokráciának az irodalommal való kapcsolatát: áldoz, de nem olvas. További tényleges veszélynek jelzik az idegen ajkúságot, azt hogy egy jelentős réteg még mindig nem tud magyarul, pedig anyagi viszonyai alapján komoly vásárlói és olvasói közeg lehetne.

Gyulai Pál is talált alkalmat, hogy szintén rendszerezze az olvasói szokások negatív jelenségeit. Kazinczy Ferenc évszázados ünnepén mondott emlékbeszédében sorolja: „íróink, az igaz, nem írnak többé csak egymásnak; nő az olvasóközönség száma, de az igényes olvasó még mindig kevés; egyre több az idő, de egyre kevesebb a vásárló; népszerűek a folyóiratok, kivéve az igényes és színvonalas lapokat” – sorolja szinte vég nélkül.¹¹

Visszatérve Vajdára, számos helyről citálhatnánk még gondolatait, amelyeket különböző időpontokban rótt papírra, s amelyekben újra és újra, mintegy megszállottan veti fel az értékes irodalom nem-kelendőségét. Szavai szinte mellbevágóan hatnak igaznak és tényszerűnek: „nálunk csak az a kelendő, mi mulattat, szórakoztat, ami tanít, az meg senkinek sem kell – éppen ez is azt látszik igazolni, hogy a

közönség nagy része nálunk a valódi szellemkincsek közlőnye, a korszerű szellemi haladás eszköze, a könyvirodalom magasabb fontosságát még be sem látta.¹²

Kemény, Vajda, Jókai – nincs elfogult irodalmi bíróság, amely ilyen tanúknak ne adna igazat. Szólítsuk sorompóba melléjük Rómer Flórist, aki dunántúli, bakonyi utazása alatt bőven talált időt arra – 1859 táján – hogy végiggondolja nemzete műveltségi állapotának helyzetét.

Nem lepődünk meg, ha gondolataiban összecsengő részleteket találunk az előbbiekkal. Rómer még markánsabban fogalmaz: a társadalom egészét elöntő anyagiasság a magyar nemzet műveltségének végromlásához vezet: „ezen a pénzületben annyira elmerült sürgő forgó világban, melyben a mindennapiság szerfölötti hajhászata miatt sem a tudomány, sem a művészet igazán fel nem kaphat.”¹³

Rómer az álműveltség, az álpolgárosodás térhódítását, általánossá válását látja kézzel fogható veszélynek. Szép idealizmussal meg is fogalmazza a jelszót: „most mondom, ha nem akarjuk, hogy más nemzetektől nagyon is elmaradjunk, vagy az álpolgáriasság mindent elnyelő örvényében örökre elmerüljünk, nem azt kell kiáltanunk: tengerre magyar! hanem a könyvekhez, a gépekhez, az ekéhez – magyar!”¹⁴

Egyfelől feltűnően tisztán érzékeli az értelmiségi hivatás elértéktelenedését, társadalmi alábecsült állapotát. Két területet emel ki: az irodalmat és az oktatást. Véleménye szerint egyik sincs megbecsülve. Megrendítő és konkrét példái az általános társadalmi vélekedésről hoznak látéleletet, amely ítélkezés szerint csak a napi érdekek motiválta és a közvetlenül lepengethető forintokban mérhető foglalkozásnak van elismertsége és tekintélye.

Író és pedagógus. Utolsók a sorban, társadalmi előrelépésük behatárolt s csak generációs idő-lépcsőkön át remélhető. Valószínűleg a saját tudósi pályafutása reményei és reménytelenségei s főleg Világos utáni tudósi hányattatásainak keserű tapasztalatai írástak vele ezt a gondolatsort: „A tudós jövője előre van mindörökre meghatározva. Amint pályájára lép, ismeri már non plus ultráját. Ha író: mily soványan díjaztatnak legelmésb, legremekebb cikkei? s míg utánuk a könyvkereskedő hízik és gyarapodik, addig a tudós alig tenghet szerény szobácskájában. Ha tanár: főképp a vidéken, bír-e annyit takarítani, mint valami hotelben egy még a betűt sem ismerő, s maholnap háziúrrá vergődő mindenest?”¹⁵

Hát akkor volt a magyar irodalomnak és olvasóközönségnek békés együttélése, egymásra hatása? Mikszáth elégedetlen volt mind az ifjúkori mind az időskori irodalmi közélettel, s az 1850-es években találta meg a hajdani aranykort. Vajda mértéktelenül háborgott az 1850-es évek könyvkiadásának elégtelenségei, az olvasáskultúra hanyatlásának jól látható jelei ellen.

Hát akkor merre tovább? Természetesen újabb évtizedeket vissza az időben. Jókai a tanú, aki szerint Vörösmartyék ifjúkora az igazi magyar irodalom hőskora. Igaz, rosszul fizették az írókat, nem becsülték meg őket, az írásból nem tudtak megélni, „s ha az író dohányt nem termesztett vagy kukoricát nem vetett, vagy úrfiakat nem nevelt, szépen felkopott az álla.” Mindezek ellenére a nemzeti küzdelem vezéralakjai, a polgárosodás elvi rendszerének megfogalmazói és megtestesítői ők voltak. Jókai szép szavaival: „És mégis azok a vének tudtak küzdeni nyomorral, lenézéssel, nem számlálták a sorokat, hogy mennyit ad érte a könyv-árús, hanem írtak, fáradtak magas költői lelkesülésből, a szent honfi buzgalomból, s ha mindenki vesztve hitte is a nemzetet, a költő nem szűnt meg hatni, buzdítani, s ha mindenki lecsüggeszté fejét, ő felemelten hordozá azt.”¹⁶

Mielőtt beleringatnánk, beleálmodnánk magunkat a végre megtalált magyar irodalmi álomba, emlékeztetnem kell a Kisfaludy Társaság néhány programjára. Az 1840-es években megindították a Külföldi Regénytár, majd az Új Külföldi Regénytár című sorozatokat, amelyekben a kortárs európai irodalom színe-javát tették közzé friss fordításban. A Nemzeti Könyvtár pedig Kisfaludy Károly, Csokonai, Vörösmarty munkáit bocsátotta az olvasó elé. Tévednénk, ha azt hinnénk, jól felfogott gazdasági érdekek, biztos nyereségképződés motiválta a döntésüket. A Kisfaludy Társaság vezetői és tagjai, a kor szellemi s így irodalmi elitje a magyar irodalom és a magyar olvasó féltése miatt vállalkoztak az amúgy félbe is maradt sorozatok kiadására.

1841-ben így fogalmazták meg aggályukat: „Korunk érdeklődése elsősorban a politikára irányulva, szépirodalmunk érdekesztével az esztétikai stúdiomok mindinkább elhanyagoltatni, a költészet kevesebb gondnal és eszmélettel mivelteni tapasztaltatnak.” De nemcsak az irodalom minőségének romlása aggasztotta a Társaság tagjait, hanem az olvasnivaló választékának szűkülése is. Ezért kellenek a modern, jó külföldi alkotások is, hogy elősegítsék „a magyar, főként női közönségnek szívképző s ízlésnemesítő könyvek olvasására édesgetését.”¹⁷

Ha aggodalmunkat „*maiul*” akarnánk elmondani, csak így fogalmazhatunk: a mindent előlő nyugati szemét, az aluljáró-irodalom mocsodéka fújatott riadót velük. Egyszerűen nem veszik és nem olvassák a magyar olvasók az értékes magyar irodalmat, hanem csak és kizárólag a bővli, a talmi, a fércmű kell az igénytelen tömegeknek.

Úgy vélem, reménytelen dolog tovább visszamenni az időben, s még mélyebbre ereszkedni az irodalom múltjának kútjába, mert tiszta, felkavaratlan, iszapmentes vizet – értsd irodalmi helyzetet – nem mérhetünk ki. Térjünk vissza még pár szó erejéig az 1850-es évek közepére, s nézzük tovább, mely jelenségek mutatták az olvasáskultúra változásait. Elsőként az írókat említsük, az írói hivatást, amelynek történelmi szerepét, társadalmi irányát, nemzeti elvárásait mindannyian jól ismerjük.

De idézzük a kortársakat is. Azokat, akik ekkor vitákban, elméleti írásokban is igyekeztek tisztázni a kérdést: mi az író feladata, mi az íráság lényege, hol és miben nyilvánul meg a nemzet érdeklődése irántuk.

Mi az író? – teszi fel a kérdést 1854-ben Edvi Illés Pál.¹⁸ Szenvedélyes hangú cikkében már azokkal a fogalmi meghatározásokkal találkozunk, amelyek a szolgálat jelleget hangsúlyozzák. Eleve az elrendeltetés állapotában születnek az írói hivatásukra, isteni parancsra lesznek íróvá, mintha nem is e világból valók lennének. Az író olyan, mint a szövétnek, „mely meggyújtván, nem önmagának, hanem másoknak világ és szolgálatában elfogydogál.” Az író az igazság, az erkölcs, a felvilágosodás letéteményese, akit minden civilizált népnél különösen tisztelnek, sőt ők „a népek műveltségi fokának csalhatatlan mutatói”. S mi a jutalma e krisztusi életútnak? „A kivívott szép hírnév és becsület a kedves nemzet előtt életében – és a classica görög halhatatlanság holta után.”

Ez a fogalom – az irodalom mint tükör a nemzet előtt – visszatérő motívum ezekben az írásokban. Imre Sándor a Koszorúban, egy angol könyvet ismertetve, az irodalmat a nemzeti élet „legnemesebb termékének” nevezi, és a „nemzet szellemének tükre”-ként minősíti. Lévy József szerint ugyanakkor az irodalom már több mint a nemzet szellemi fejlődésének tükre: annak inkább „lényeges előmozdítója, sőt legnemesebb vezére.”¹⁹

Jókai a maga idealizmusával a magyar irodalom misszióját három területen látta. Először is bizonyítani a magyar nemzet műveltségi állapotát s ezzel egyenrangúságát is az európai kultúrában. Másrészt olyan közös gondokat, érdekegyeztetőségeket jelenít meg, amelyek a társadalmi helyzettől függetlenül egyformán érvényesülnek. Harmadjára a nemzetiségiek lelki meghódítását, erőszakmentes magyarrá válását segíti elő.²⁰

A korszak irodalmi eseményeiről szólva szinte mindenki ezeket a küldetés-motívumokat említi, lett légyen bármiről szó: temetésről, szobortervről, kötetkiadásokról stb. Jókai Mór Vörösmartyról írván teljes életművének kiadását említi, amelynek egyetlen magyar ember otthonából sem szabad hiányoznia, ott kell állnia a biblia és az imakönyv mellett, mert ebben van „múltunk dicsősége, jelenünk öröme, jövőnk reménye” hiszen Vörösmarty s általában a magyar költő „az úr prófétája s ami belőle szól, az úr lelke az.”²¹

A magyar remekírók olcsó kiadásait tervező Heckenast-könyveket beharangozva a Vasárnapi Újság névtelen szerzője ezt a sorozatot is olyannak tartja, amelynek kötetei nemcsak az elmét, szívét és ízlést nemesítik, hanem a nemzeti öntudatot és jellemet is nevelik. A magyar lantos író a „nemzet véréből való vér” s a nemzet – figyelmeztet intőleg – „csak addig él, míg jeles fiait tiszteletben tartja.”²²

Ez az eddigi példákra hajazó idézet mondhatni logikusan következik abból a politikai magatartásból és indíttatásból, amely az irodalmi események szervezése mögött áll: a dicsőség csak részben az ünnepeket, más részben azé a népé, amely soha nem feledkezhet meg önmaga erkölcsi erejéről. Ezért mondják a Szépirodalmi Figyelőben az irodalmi kultusz egészéről: „hogy a magyar közönség nemzeti nyelvének őreit s a szépnek apostolait magához méltó tiszteletben kezdi részesíteni és köben, szívben örökíteni vágyik.”²³

Berzsenyi Dániel szobrára gyűjtést indítva e gondolat így fogalmazódott meg: „Vajha minden köztiszteletet érdemlő jelesünk sírja fölött oly emléket látnának utódaink, melyek az ő jelentőségük hirdetése mellett a mi kegyeletünkről tennének hozzánk és korszellemünkhöz méltó tanúságot.”²⁴

Az emlék, írta Toldy Ferenc a Révai Miklósnak szobrot állítani szándékozó Torontál megyeieknek, nemcsak az elmúltat népszerűsíti, de azokat az eszméket, elveket is, amelyek az illetőt nagyvá tették, s a szobor hozzájárul mindezeknek az állandósult jelenlétéhez, megtartásához. „Nemcsak nagyot tenni, hanem a nagyot elismerni és dicsőíteni is érdem.”²⁵

És amikor a Berzsenyi-ügyről, a niklai temető síremlékének felavatásáról tudósítanak, akkor e kettős motívum mellett, amely elsősorban is csak a dicsőséget, annak nemzetmegtartó erejét ismeri, említenek egy harmadik motívumot is, amely ezeknél kevésbé dicső, de ugyanolyan fontos: a művelődés, a műveltség terjesztőinek, névtelenjeinek megbecsülését. A Hölgyfutár anonim szerzője ezzel kezdi tudósítását: ha majd elmúlnak az ünnepek, „ha kisírta magát” a nemzet a nagy sírok felett, akkor talán „eszébe jutnak az élő dicsők is, kik közt jelenleg nem is egy van, ki fárasztó gondok, például a tanítás terhe alatt küzd az étellel, óráit nem szentelhetve a művészetnek, mely fejét az égi adományok legdrágábbikával koronázta meg.”²⁶

A következő általános jelenség, amelyet az eddig idézett szerzők mindegyike megemlít, a könyvvásárlás és olvasás – vagy nem-olvasás – nemzeti jellege és annak hátránya. Kicsit szokatlanul hangzik, hogy egy egész nemzet hazafias érzület-

ből felbuzdulva vásárolja a kortárs magyar irodalmat. A kor bevált könyvterjesztői gyakorlata az előfizetés, a prenumeráció volt. Jókai Kakas Mártonnal mondatja el, hogy az irodalom támogatása e módszerének milyen válfajait ismerték.

Volt a *jótekonyság* időszaka, amikor azért fizettek elő egy-egy könyvre, hogy árvíz, tűzvész, földrengés áldozatainak a segítségére siessenek. A *lelkesedés* korszakában azon vetélkedtek, hogy ki tud több előfizetőt gyűjteni, bármiről is szóljon az adott könyv. A harmadik korszak a *hazafiúi prenumeráció stádiuma*, amikor az irodalom pártolása egyúttal a hazaszeretet kifejezése is volt. Nincs rossz könyv, mindent meg kell venni, amit magyar szerző írt.²⁷

De természetesen a megvett könyvet egyik szakaszban sem olvasta senki. Vajda is ezt hangoztatta. A nemzeti lelkesedés még nem elég a valóságos olvasáskultúra megteremtéséhez. Vajda azt sérelmezi, hogy nálunk általában valamilyen évforduló, jeles vagy szomorú esemény kell ahhoz, hogy ideig-óráig ráterelődjön a fény az adott alkotóra és életművére.

Ő is, de még Arany János is Vörösmarty 1855-ben bekövetkezett halálát hozták fel példának. Hogy a nemzet kegyelete nemcsak a néma tüntetéssé változott temetési menetben nyilvánult meg, hanem abban is, hogy hasonló tüntető módon kezdték vásárolni Vörösmarty köteteit. Vajda a már ismert lendülettel vette célba ezt a magatartást is: „...mint néhány könyvárusoktól értesültünk, az elhunyt munkáinak kelendősége a temetés óta tetemesen növekedett... Hanem már e látszólag örvendetes jelenségnél az emelkedettebb lélek elborul, gondolkozóvá lesz. Hogy van tömeg, érzéketlen, fogékonytalan, mely harmincéves pályáideje alatt nem ismerte föl Vörösmartyt, mely leszállított áron sem vette meg költeményeit, hanem a költőnek meg kell e előbb halnia, ünnepélyesen eltemettetnie – hogy az emberek a temetés egyszerű látványa által tudják meg, mi volt Vörösmarty?!! Mikor mivelődik oda ez annyira miveltnak híresztelt század, hogy az érdemest, a valódi nagy szellemet életében ismerje el és jutalmazza meg?”²⁸

Rómer Flóris is e pillanatban fogalmazza az oly találó pompakönyvtár jelenléte, amely a már említett álpolgári lét sok helyütt látható bizonyítéka. Ahogyan írja: az ilyen család szalonjában ott áll a zongora, amit soha nem nyitnak fel, ott a pompakönyvtár, amelyből soha nem vesznek le könyvet – „csak meg legyenek az említett bútorok: láss magadnál néhányszor játszó társaságot és nóbél ember, telivér gentleman vagy. Így ítéld a világot.”²⁹

*

Mindez. amit példák sokaságával felsoroltunk, csak vékony rétege az 1850-es évek hazai könyvkultúrájának. Számos kérdésben csapnak még össze a vitázó felek: a tudományos irodalom léte és lehetőségei; a tudományos szakírók társadalmi helyzete; a gyermekirodalom kérdésköre; a nőírók és a nőknek szóló irodalom; a könyvkereskedelem változásai; a könyvtárak, az olvasókörok létesítése, jó könyvekkel való ellátása; a német nyelvű irodalom jelenléte a városokban; a sajtó és az olvasók viszonya; e viszony változásának lehetséges irányai, a magyar irodalom megjelenési lehetőségei külföldön és szerepük a magyarságról kialakított kép formálásában. Ahogyan Jókai fogalmazta egy helyütt 1857-ben: „nem nyájas mosolygás, nem hős tetteink emlegetése, nem alamizsnáskodás kell nekem a magyar nemzet számára a külföldtől, hanem igazságos elismerése annak, hogy olyan szel-

lemi és anyagi tőkét képviselünk, mely nélkül nem lehet el a világ, hogy a legmélyebb béke idején is megérdemeljük, hogy éljünk, s életünk épp oly factor az európai műveltség történetében, mint a németé, angolé, franciáé...”³⁰

És akkor még nem is említettem a magyar irodalom kultikus ünneplésének nyilvánvaló szokásrendi elemeit, mint az irodalom és könyvkiadás tömegessé válásának elősegítőit, amelyek az 1859-es Kazinczy ünnepen mutatkoztak meg először a maguk teljességében és lehetőségeiben.

Vahot Imre 1860-ban, egy kortárstól szokatlan és mély rálátással teljesen egyértelműen így fogalmazta meg azoknak a tendenciáknak az összetevőit, amelyekről mindedig szóltunk: „A nemzet öntudatra ébredt, s lassanként belátta, s teljesen meggyőződött arról, hogy míg nemzetiségét leghathatósabban fenntartó, műveltségét legszebb színben visszatükröző irodalma, művészete s társas élete van, addig még nincs elveszve, sőt ily hatalmas kincs birtokában s ápolása s megőrzésében virágzóbb jövőjének biztosítéka rejlik.”³¹ Elévülhetetlen, örökérvényű és egyelőre beteljesíthetetlen igazság.

Praznovszky Mihály

JEGYZETEK

- 1 Erre vonatkozóan Praznovszky Mihály: A szellemiadal ünnepei. A magyar irodalom kultikus szokásrendje a XIX. század közepén. Bp. 1998. Mikszáth Kiadó. Az irodalom és politikai kölcsönhatására Mikszáthot kell idéznünk mottóvá vált soraival: „Magyarországon a politika és irodalom kölcsönösen termékenyítették meg egymást, hol az egyik a másikat, hol a másik az egyiket, és csak azt nem lehet tudni, melyikük volt a nő és melyikük a férfi.” Mikszáth Kálmán: Előszó az 1898. évi Almanachhoz. In: Mikszáth Kálmán: Emlékezések és tanulmányok. Bp. 1957. Szépirod. Kiadó. 652. p.
- 2 Mikszáth Kálmán: Előszó az Almanach 1904. évi kötetéhez. In: Mikszáth Kálmán: Emlékezések és tanulmányok, 1957. 690–691 p.
- 3 Uo. 692–693. p.
- 4 Mikszáth Kálmán: Az aldunai diadalút (1882). in: Mikszáth Kálmán összes művei. Cikkek és beszédek. 14. k. Sajtó alá rend. Bisztray Gyula Bp. 1974. Akad. Kiadó. 46. p.
- 5 Emelkedő könyvkiadás és könyvfogyasztás, Pesti Napló. 1854. márc. 5., 10. (Újraközlí: A könyv és a könyvtár a magyar társadalom életében. 2. k. Szerk.: Kovács Máté. Bp. 1970. Gondolat. 33–36.p.)
- 6 Vajda János: Önbírálat. (1862). In: Politikai röpiratok. Sajtó alá rend. Miklóssy János. Bp. 1970. Akad. Kiadó. 41–66. p. (Vajda János összes művei 6.)
- 7 Uo. 43. p.
- 8 Uo. 58.
- 9 Kemény Zsigmond: Szellem tér. In: Élet és irodalom. (Tanulmányok). Szerk. Tóth Gyula. Bp. 1971. Szépirod. Kiadó. 90.
- 10 Jókai Mór: Bajza Lenke munkái. In: Jókai Mór összes művei. Cikkek és beszédek. 5. k. Sajtó alá rend. H. törő Györgyi. Bp. 1968. Akad. Kiadó 90.
- 11 Gyulai Pál. Emlékbeszéd Kazinczy Ferenc felett (Kolozsvárt, okt. 27. 1859.) In: Budapesti Szemle, 1860. 24–25. füzet 4. p.
- 12 Vajda János: Megint a régi nóta (1859). Publicisztikai írások 1. (Szerk. Barta János) Bp. 1979. Akad. Kiadó. 220. (Vajda János összes művei 7.)
- 13 Rómer Flóris: A Bakony. Győr. 1860. 53. p.
- 14 Uo. 74. p.
- 15 Uo. 75. p.

- 16 Jókai Mór: Irodalom, színház, közönség (1851). In: Jókai Mór összes művei. Cikkek és beszédek. 1. k. Sajtó alá rend. H. Törő Györgyi Bp. 1968. Akad. Kiadó. 37. p.
- 17 Kéky Lajos: A százéves Kisfaludy-társaság (1836–1936). Bp. 1936. Franklin társ. 52., 58. p.
- 18 Edvi Illés Pál: Mi az író? Vasárnapi Újság 1854. 41. sz. dec. 10. 368–369. p.
- 19 Imre Sándor: Az irodalom és a társadalmi viszonyok. Koszorú 1864. 1. 11. sz. márc. 13. 242. p.: Léva József: Irodalmi lelkiismeret, Koszorú, 1864. 1. 21. sz. máj. 22. 481. p.
- 20 Jókai Mór: A magyar irodalom missziója (1857) Cikkek és beszédek, 1. k. 421., 422. p.
- 21 Jókai Mór: Vörösmarty Mihály, Vasárnapi Újság 1855. 14. sz. ápr. 8. 105–106. p.
- 22 Magyar remekírók új és olcsó kiadása, Vasárnapi Újság, 1859. 16. sz. ápr. 17. 187. p.
- 23 Szépirodalmi Figyelő 1860. 4. sz. nov. 28. 63. p.
- 24 Emléket az íróknak! Vasárnapi Újság 1857. 9. sz. márc. 1. 75. p.
- 25 Révay Miklós emlékszobra ügyében, Vasárnapi Újság, 1861. 43. sz. okt. 27. 511. p.
- 26 Berzsenyi ünnep (a niklai temetőben, június 14-dikén). Hölgyfutár, 1860. 74. sz. jún. 21. 589. p.
- 27 Jókai Mór: A praenumeratio különféle studiumai. Magyarországon (1859). In: Jókai Mór összes művei. Cikkek és beszédek 1. k. 233–237. p.
- 28 Vajda János: Publicisztikai írások. 1. 35–36. p.
- 29 Rómer Flóris: i. m. 75. p.
- 30 Jókai Mór: A magyar irodalom missziója (1857). In: Jókai Mór összes művei. Cikkek és beszédek 1. k. 431–432. p.
- 31 Vahot Imre: Zarándoklás Kisfaludy Sándor és Berzsenyi Dániel emlékeihez, Napkelet, 1860. 27. sz. júl. 1. 426. p.

Közös múlt – közös jövő. A külföldön élő magyar könyvtárosok V. szakmai találkozója

A címben jelölt eseményre, amely – ezt a sorszám is mutatja – immáron hagyományos, és – ugyancsak hagyományosan – a Könyvtári Intézet Oktatási Osztályának szervezésében zajlott, ezúttal 2000. augusztus 17–19-én került sor az Országos Széchényi Könyvtárban. A tanácskozás igen szép számú külföldi magyar résztvevőjét, valamint a hazaiakat, érdeklődőket *Monok István* főszerkesztő köszöntötte. Azt mondta, hogy illetlenség lenne tőle hosszú beszédet tartania, ám egy gondolatot mindenképp meg kell pendítenie. Jelesül arról szólt, hogy sok alkalom nyílt már ebben az esztendőben, és még sok alkalom fog nyílni arra, hogy elgondolkodjunk a könyvtárosok helyzetéről a mai világban, a mai kultúrában, illetve arról, hogy milyen ez a helyzet az információk összegyűjtésében és rendezésében, szolgáltatásában. A fontos az, hogy az ezzel kapcsolatos gondolatokat a könyvtárosok ne csak egymásnak mondják el, hanem ténylegesen, nem csak a jelszavak szintjén, ismerjék a többi szakmával és a politikai döntéshozókkal is. Azt a számunkra plauzibilis dolgot, hogy a jövő információszolgáltatása szervezett, nemzetközi szabályok

alapján dolgozó könyvtárak és könyvtárosok nélkül egyszerűen nem lehetséges. Tartalomszolgáltatás a jövőben elképzelhetetlen a könyvtárak hangsúlyos szerepvállalása nélkül. Erre természetesen nekünk is fel kell készülnünk, de fel kell készítenünk a többi szakmát is, nyitottnak kell lennünk az ő szempontjaik iránt, azután talán sikerül, a politika segítségével, meg is valósítani eszményeinket. Természetesen figyelniük kell a vállalkozói világra is, tekintettel kell lennünk e világ haszonelvűségére, sőt ezt a haszonelvűséget a saját szolgálatunkba kell állítanunk, hogy ebből haszna származzék a kulturális tartalomszolgáltatásnak is.

Monok István szavai után köszöntötte a megjelenteket *Rónai Iván*, a NKÖM főosztályvezetője, *Vajda Erik*, az MKE elnöke és *Kiss Gábor*, az IKSZ alelnöke is. Vajda Erik, többek közt, ezeket mondta: honfitársakkal találkozni mindig jó, ezúttal azonban többről van szó. A találkozót nem véletlenül viseli a *szakmai* megjelölést. Nem arról van szó, hogy összejövünk, hogy szeressük egymást, hanem arról, hogy tanuljunk egymástól. Ezúttal elsősorban mi kívánnánk a külföldi magyaroktól tanulni, hiszen a szekcióülések előadásainak túlnyomó többségét ők tartják. Ennek a konferenciának a szakmai jellegét és komolyságát mutatja a program is, amely rendkívül színes. Lesznek könyvtártörténeti előadások, lesznek tevékenységismertetések, lesznek magyar–magyar könyvtárosi kapcsolatokat, és lesznek kifejezetten korszerű szakmai kérdéseket elemzők. Ez a konferencia akkor is színes szakmai konferencia lenne, ha nem hazai és külföldi magyarok találkozója lenne. Arról is szólt Vajda Erik, hogy az MKE igyekszik élő kapcsolatot fenntartani a határokon túli magyar könyvtárosokkal. Rendszeresen részt vesznek a külföldi magyarok az MKE rendezvényein, a szervezetek közt is szoros a kapcsolat, de ennél is többre van szükség. Ezért határozott úgy az MKE elnöksége, hogy – bár az alapszabály ezt eddig sem zárta ki – lehetővé teszi, sőt ösztönzi, hogy határon túli magyar könyvtárosok teljes jogú tagjai legyenek a Magyar Könyvtárosok Egyesületének.

A köszöntők után két nagyelőadás hangzott el. *Romsics Ignác* (akinek könyve, a Magyarország története a XX. században immáron két kiadást ért meg, és az esztergomi vándorgyűlésen Fitz József-díjat is kapott) *Mérlegen a XX. század* címmel tartott expoziót, amely nemcsak hallatlanul információdús volt, de a vitatott kérdések egész garmadájában is állást foglalt. Az előadás nagy sikerét látva hallva Monok István megjegyezte: igen örültünk Romsics professzor prelegációjának, ám ez nem mentesíthet senkit a nagy mű elolvasásától. Mi éppen ezért nem ismertetnénk ezt az előadást: bízunk benne, hogy minden olvasónk olvasója lesz (ha már rég nem az) a magyar történetnek is.

Gombár Csaba szociológus is megvonta a XX. század mérlegét, utalt a legfontosabb hazai és világproblémákra (információs társadalom, globalizálódás, kommunikációs falak stb.), „megpuhítva” mintegy a hallgatóságot, alkalmassá téve arra, hogy a nagyobb összefüggések keretei közt értelmezzék azután a szekcióülések előadásait.

Vajda Eriknek – köszöntőjében – természetesen igaza volt. Igazi szakmai program bonyolódott le a találkozó kapcsán. Négy nagyobb csoportban (*A könyvtár és a könyvtáros szerepe a közösségek életében, Külföldi hungarikagyűjtés, -feltárás, Kisebbségek könyvtári ellátása, a kisebbségi könyvtárak anyaországi kapcsolatai, Az információs korszak és a könyvtári kultúra találkozása*) csaknem harminc előadás hangzott el, amelyek közt áttekintő jellegűek éppúgy adódtak, mint szigorúan egy szaktémára koncentráltak; új szempontokat, problematikát felvetők csakúgy, mint

szigorúan faktografikus beszámolók. Beszámolni erről a roppant gazdagságról természetesen lehetetlen, de tán fölösleges is. A tanácskozás anyaga könyvben fog megjelenni. Mi két, szívünkhöz fölöttébb közel álló előadás szövegét szereztük meg a 3K számára: *Kiss Jenő* expozéja (*Magyar könyvtárak és könyvtárosok kisebbségi létben az új évezred elején*) e számunkban olvasható, *Fülöp Géza* munkája (*Fogunk-e olvasni a XXI. században? Az olvasás jövője*) a következő számban fog megjelenni.

Nagyszabású, a hagyományokhoz mindenben méltó, igazi szakmai tanácskozás volt a külföldi magyar könyvtárosoknak ez az V. találkozója, tanulságait sokáig fogjuk elemezni, hozadékából sokáig fogunk élni. Köszönet az előadóknak, a hozzászólóknak, a szervezőknek és a házigazdának is. (VK)

Magyar könyvtárak és könyvtárosok kisebbségi létben az új évezred elején

Erdélyi helyzetkép

A Magyarországot körülvevő államokban közel egy évszázada él kisebbségi sorban a magyarság. Azok a közgyűjtemények, amelyek 1918-ban léteztek, nem szaporodtak; sőt számuk csökkent. Azóta tart a küzdelem, hogy minél több megmaradjon ezekből a gyűjteményekből, állományuk ne apadjon, hanem inkább gyarapodjon. Lényeges javulás csak a 40-es évek elején történt, amikor a Magyarországhoz visszakerült területeken jelentősen növekedett a könyvtárak állománya, s amennyire az idő engedte, az állományszervezés is javult.

A második világháború után nemcsak a többségi nacionalizmus garázdálkodása rontott a helyzeten, hanem a szocializmus „új világot” építő törekvéseinek is áldozatul esett a könyvállomány jelentős része, mindenekelőtt a falvak olvasó- és gazdaköreinek állománya. A nacionalizmus hamar felfedezte, hogyan használhatja fel a szocializmus törekvéseit saját céljai megvalósítására. Csoda, hogy a nagy, egyházi, iskolai, múzeumi közgyűjtemények nagy részének könyvállománya valahogy mégis átvészelte ezt a korszakot.

1990-től hatalmas könyvmennyiség áramlott Magyarországról a környező államokba, a legtöbb épp Romániába, ahová a megelőző két évtizedben alig érkezett már magyar könyv. Az eltelt 10 évre az egyre tudatosabb állománygyarapítás volt jellemző, valamint a lassú önszerveződés. A kezdeti nagy lendület után a könyvtárügy is lassabban alakult: mintha az általános kiábrándultság itt is hatott volna. A nagy várakozások után nem az az új világ következett el, amelyre mindannyian vártunk. De megmaradt az építkezés lehetősége. És ez a legfontosabb.

Az erdélyi könyvtárosok fokozatosan megismerték a magyarországi könyvtári viszonyokat, és bizony csak lassan tértek magukhoz. A mai napig valamennyiünknek nagy élménye a magyarországi könyvtárak ellátottsága, állományuknak gazdagsága, szolgáltatásaik sokfélesége és a könyvtárosok képzettsége, viszonylagos társadalmi

megbecsültsége. „A jó tanárt nem a jó fizetés teszi; de a rossz fizetés a jó tanárt is elfárasztja” – mondta városunk, Sepsiszentgyörgy egy hajdani iskolaigazgatója, s ez a könyvtárosokra is érvényes. Természetesen a magyarországi könyvtárosok maguk tudják igazából helyzetüket értékelni, de nekünk, határon túliaknak úgy tetszik, hogy az a lehetőség, hogy könyvtárosi munkával a könyvtáron belül is lehet többletjövedelmet megvalósítani, nagyon fontos, nagyon ösztönző. Könyvtársaink nem találnak mellékmunkákat a könyvtáron belül, s így főleg a mindnehezebb helyzetben levő pályakezdők a legkülönbélebb területeken kísérleteznek pluszjövedelem szerzésével. Ez bizony nem használ a könyvtári munkának, de tudomásul kell venni és számolni kell vele a mindennapok folyamán. Mégis, mindezek ellenére a könyvtárosok nagy része a pályán marad, és nemcsak azért, mert valahol kell létezni.

A romániai magyar könyvtáros társadalmat közel 300 magyar könyvtáros alkotja. Nagyon alacsony ez a szám, hisz olyan nagy városokban, mint például Szatmár vagy Nagyvárad egy, illetve két magyar könyvtáros dolgozik a megyei könyvtárban. Hivatalos álláspont szerint ugyanis a nemzetiségi reprezentativitás nem szempont, esetleg egy-két magyar nyelvet is ismerő könyvtáros szükségességét fogadják el, de azt sem kötelezően. Érthető tehát, hogy miért törekedett a magyarság nem állami fenntartású könyvtárakat létrehozni... Ha csak arra gondolunk, hogy a románul még nem tudó kisiskolások nem találkoznak magyar könyvtárossal vagy akár a magyar nyelvű gyerekirodalmat ismerő, magyarul tudó könyvtárossal sem, akkor csak erősödik a saját könyvtár szükségességének felismerése. Így alakult ki Erdély nem magyar többségű részén az EMKE könyvtári hálózat.

Jóllehet az EMKE könyvtárak és az állami fenntartású magyar jellegű könyvtárak között jelentős különbségek vannak, a kapcsolat közöttük mégis szoros, hisz célkitűzésük azonos: az erdélyi magyarság könyvtári ellátottságának biztosítása és művelődési életének szolgálata. Mert a kisebbségi magyar könyvtáros feladatai nagyon sokrétűek, sokszor túlmutatnak a szakma szigorúan vett határain. A könyvtáros sokszor vállal fel olyan közösségi munkákat, amelyeknek kapcsolata a könyvtári munkával meglehetősen laza. Talán a fentiek is hozzájárulnak ahhoz, hogy az erdélyi könyvtárügy viszonylag kevés tudományos kutatási eredményt tud felmutatni.

Javult közben a magyar könyvtáros társadalom minősége is: egyre több képzett könyvtáros dolgozik könyvtárainkban, egyre több könyvtáros vesz részt szakmai továbbképzésen. Javul a könyvtárak szervezetségi foka is. Az évek során kialakult néhány súlypontja a könyvtáros szervezetnek: Nagyváradon a Bunyitai Vince könyvtár köré szerveződtek a partiumi magyar könyvtárak, Kolozsváron a Heltai Alapítvány a közép-erdélyi EMKE könyvtárakat fogja össze, a székelyföldi állami könyvtárak magyar könyvtárosai az EMKE Könyvtári Szakosztályán belül szervezik közös programjaikat, de az itt szervezett képzésekben részt vesznek magyar könyvtárosok az egész országból. Kolozsváron lassan formálódik az EMKE könyvtár, amely pillanatnyilag, épülethiány miatt, több kisebb gyűjtemény formájában tevékenykedik. A Magyar Tudományos Akadémia következetes segítsége állományának állandó bővítését biztosítja.

Könyvtáraink informatizálása, lassabban ugyan, mint szeretnénk, de folyamatosan halad. A Biblis programot 11 könyvtár használja. Ez az erdélyi fejlesztési integrált könyvtári program pillanatnyilag kielégíti igényeinket, és konvertálható az ismertebb, nagy könyvtári programokba. Internet hozzáférése 5 könyvtárnak van, lassan az olvasók számára is érezhetővé válik ez a szolgáltatás. Hiányoznak

azonban az újabb típusú gépek, a nagyobb kapacitású szerverek. Ezek hiánya bizony nagyon csökkenti a hatékonyságot.

A kutatómunka jóformán teljesen a régi állomány feltárására korlátozódik, ami ugyan lényeges, de más területeket is be kellene vonni. A helyismereti kutatás sokfelé beindult, reméljük, az elkövetkező években ezt a megjelenő publikációk is fogják igazolni.

Az Országos Széchényi Könyvtár Monok István által közzétett programja újabb lehetőségeket fogalmaz meg valamennyi határon túli magyar könyvtár, illetve könyvtáros számára. Az újonnan alakult Könyvtári Intézettől lényeges segítséget várunk.

Reméljük, munkatársai között lesznek olyanok, akik alaposan megismerik a határon túli könyvtárak tényleges helyzetét, lehetőségeit. Nagy szükség van erre, mert sokszor mi magunk sem látjuk át pontosan helyzetünket, s még kevésbé ismerjük azt a számos kutatási témát, amelyen Magyarországon különböző könyvtárakban dolgoznak, s amelyhez esetenként kapcsolódhatnánk. Késve, nehézkesen tájékozódunk a könyvkiadás, a CD-k és CD-ROM-ok megjelenését illetően is. Nyilván ennél sokkal tágabb az a terület, amelyről a határon túli könyvtáros számára tájékoztatást nyújthat a Könyvtári Intézet. Úgy véljük, ez a segítség a NKÖM által az utóbbi években kezdeményezett, kiemelt határon túli könyvtárakat támogató programját is sokkal hatékonyabbá teheti. Ennek a támogatásnak jelentősek az eddigi eredményei mind az állománygyarapítás, mind a különböző szakmai területeken, következetes folytatása meghatározó lehet könyvtáraink jövője szempontjából.

Allományaink gyarapítására újabb és újabb lehetőségeket kellene találnunk, és itt a testvérkönyvtári segítségnyújtás éppoly fontos, mint a Magyar Elektronikus Könyvtár bővítése, összefoglaló munkákat tartalmazó CD-ROM-ok beszerzése, stb.

Miközben modern könyvtárat próbálunk építeni, továbbra sem szabad megfeledkeznünk azokról az olvasókról, akik nemcsak gyors információt várnak a könyvtártól, hanem az élet nagy kérdéseire itt keresik a választ. Hogy hányan vannak, talán nem is olyan lényeges, de számuk folyamatosan nőni fog, hisz mindig vannak elmélkedő emberek, vannak, akikben szaporodnak a kérdések a nyugati világ által diktált életformát illetően, az általános értékrendválság hullámain hánykolódnak. Ezért is jó, ha minél több a tájékozott tudó, olvasott könyvtáros, aki hisz választott szakmájában, hisz az általános emberi értékekben.

Az új évezredben a könyvtár, mint a közösségi lét egyik megnyilvánulási területe, egyre fontosabb szerepet tölthet be a kisebbségi közösségek életében. Ebben a munkában célt és értelmet kaphat a könyvtáros élete. Rajtunk múlik, hogy ne váljunk hidegfejű technikusokká, akik csak az információforrások kezelésével vívnak ki maguknak bizonyos társadalmi szerepet, hanem nemzeti közösségük szolgálatát vállaló, magukat kiteljesíteni tudó emberekké, akik megtalálják munkájukban a csendes örömet. Ezt kívánom a világon bármerre élő magyar könyvtáros kollégáimnak az új évezred hajnalán, és hogy megvalósuljon az a gazdag és sikeres Magyarország, amely a határon túl élő tagjaira is tud gondolni, egyre többet törődve velük, amelyhez minden magyar fenntartások nélkül tud kapcsolódni. Hadd oldódjon fel végre az évszázados szétszakítotttság keserősége.

Kiss Jenő